

УДК 911.3

Горшунова Є.В.

ДАВНІ ЦИРКОВІ ВИДОВИЩНІ СПОРУДИ ЯК ОБ'ЄКТ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

В статті представлено огляд циркових видовищних споруд давніх цивілізацій, географічні чинники, що вплинули на їх архітектурний вигляд, подана інформація про географічне поширення археологічних знахідок давньоримських видовищних споруд і можливості їх використання в туризмі.

В статтє представлен обзор циркових зрелищных сооружений древних цивилизаций, географические факторы, которые повлияли на их архитектурный облик, дана информация о географическом распространении археологических находок древнеримских зрелищных сооружений и возможностях их использования в туризме.

The article contains review of circus showing buildings of old civilizations, geographical factors which influenced on their architectural kind, is represented in the article, information about geographical distribution of archaeological finds of ancient Roman showing buildings and possibility of their use in tourism.

Туристичний потенціал давніх видовищних споруд, таких як, наприклад, Колізей, безперечно є великим. Це не викликає сумніву у істориків та географів. Але в географічних образах, що формуються у туристів, майже відсутнє уявлення про масштабність такого культурного явища, як циркові видовища і пов'язані з ними споруди. А до туристичної діяльності залучені далеко не всі варті того об'єкти. До сучасної туристичної діяльності навколо давніх видовищних споруд (арен) можна долучити інформацію про пов'язані з ними циркові жанри, їх походження, особливості циркового дійства. Ці дані можна використовувати у історико-культурному туризмі в якості яскравих фрагментів туристичних путівників та екскурсій.

Актуальність дослідження обумовлена загальною увагою до культурної спадщини народів світу. Також на пострадянському просторі останнім часом зростає цікавість до циркового мистецтва як незвичайного засобу самовираження, про що свідчить численна кількість і популярність телепередач, пов'язаних з цирком, та велика кількість молоді, що займається в циркових колективах та училищах.

Більшість публікацій про давні циркові видовищні споруди містить історичну і архітектурну інформацію. Зустрічаються також описи найбільш популярних видовищ: боротьби гладіаторів, кінних перегонів. А інформація про видовища інших жанрів (акробатики, жонгливання, еквілібристики та ін.) майже відсутня, хоча вони прикрашали собою вистави багатьох арен.

Таким чином, основною метою даної статті є: 1) дати географічний огляд археологічних знахідок давніх видовищних споруд, які можна використовувати в туризмі; 2) надати географічну інформацію, яку можна застосовувати у туристичній діяльності, про географічні чинники, що спричинили особливості арен; 3) вказати шляхи застосування в туристичній діяльності інформації про циркові видовища, що пов'язані з ними та оточуючим регіоном.

Географічне поширення давніх циркових видовищних споруд. Із всіх народів, які створили в процесі культурогенезу циркові видовища (а це і стародавні єгиптяни, і ацтеки, і татари, і африканці, і багато інших народів) спеціальні споруди для проведення циркових видовищ будували лише давні римляни, греки та китайці.

Циркові видовища в Ст. Греції мали місце в театрах і на стадіонах, де проводили Панелінські ігри [10]. Але тут переважали спортивні вправи. Після завоювання греків римлянами деякі театри і стадіони занепали, деякі були переоблаштовані під римські арен.

В Китаї у 6 ст. н. е. утворився особливий тип видовищної споруди - балаган. Вони не були міцними (робились з бамбуку і тканини), тому не збереглися. Китайські балагани нагадують європейські цирку-шапіто, що виникли у 18 ст. В Китаї 10-13 ст. балагани стали величезними: в столичному місті Кайфін одна сім'я володіла балаганом, що складався з 50 арен [2]. Принцип декількох арен використовувався пізніше в американських шапіто. Є й інші риси схожості між давнім китайським і сучасним європейським цирком (в організації, проведенні та жанровому складі вистав). Тож, можна висунути тезу, що циркове мистецтво у сучасному його розумінні вперше склалося не в Європі у 18 столітті, як прийнято вважати, а в Китаї на пів тисячоліття раніше.

У Ст. Римі для циркових ігор призначалися цирку і амфітеатри. Вони були найбільш монументальними з розглянутих вище арен і виявились найстійкішими в часі [9]. Розглянемо на їх прикладі географічне поширення давніх циркових видовищних споруд. Їх величні залишки охоплюють все Середземномор'я і є чудовими об'єктами історико-культурного туризму.

Як пишуть Джон Хамфрей [5], Раймонд Чейз [77], Жан-Клод Лашо [6] та Р. Уілсон [8]. При розкопках в різних областях колишньої Римської імперії знайдені залишки принаймні 230 амфітеатрів та 60 цирків. Таке співвідношення можна пояснити пізнішим часом будівництва амфітеатрів. Ці знахідки розташовані на території 27 сучасних країн Європи, Азії та

Африки. З них 18 країн успадкували будівлі цирків і 25 – амфітеатрів. Лідерами за кількістю арен є Італія, Франція, Туніс, Іспанія (рис. 1) – місця найдовшого проживання римлян, а також Англія, яка належала Римській імперії у 1-2 ст. н. е. і значною мірою сприйняла її культуру і види народних розваг.

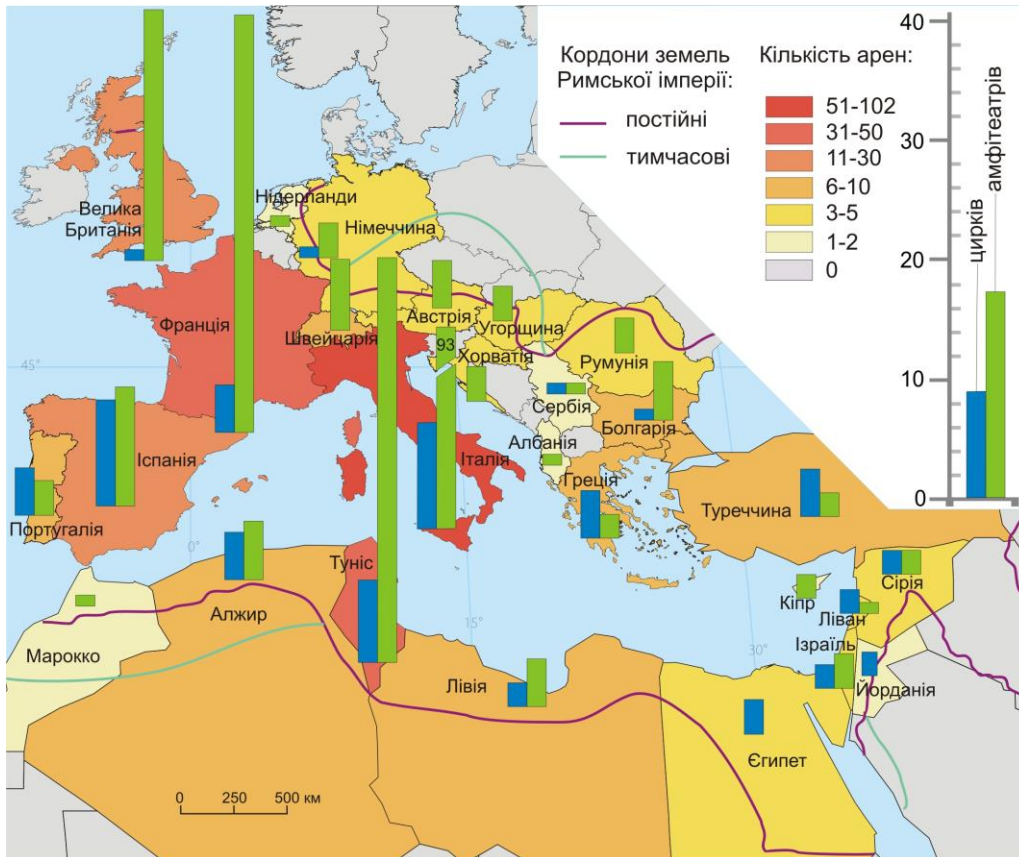

Рис. 1. Археологічні знахідки видовищних будівель Римської імперії

Майже три чверті арен припадає на європейську частину Римської імперії, що пов'язано з особливим впливом римського містобудування на цей регіон, з тим, що тут проживала більша частина римського населення імперії. Серед арен більшість складають амфітеатри, що свідчить про високий попит на притаманні римлянам криваві видовища (бої гладіаторів, бестиаріїв, цькування звірів) [9]. Цей факт свідчить не на честь тогочасної європейській моралі та культури.

Серед арен Африки теж домінують амфітеатри, але з меншим переважанням. Їх кількість зменшується з віддаленням від Тунісу. Поширенню в Африці цирків сприяло те, що ці колонії були одним з основних постачальників коней для циркових видовищ, бо мали відповідні ландшафтно-географічні умови: прекрасні пасовища. Африканські арени загалом складають 19% від знайдених археологами.

На азійські арени припадає лише 7% їх загальної кількості. На відміну від двох попередніх регіонів серед них переважають цирку.

Напевне, це пов'язано з впливом еллінської культури, гуманістичною ментальністю греків-колоністів. Жорстокі і криваві бої гладіаторів, для яких будувались амфітеатри, залишались огидними для греків [3], що звикли оспівувати красу людського тіла. Жителі азійської частини римських колоній, подібно до греків, віддавали перевагу більш гуманним цирковим видовищам кінних перегонів і пов'язаним з ними акробатичним і гімнастичним видовищам.

Вплив географічних чинників на давні видовищні споруди. На нашу думку, для формування географічної культури і, зокрема, уявлення про вплив географічного середовища на матеріальну культуру людства туристам корисно повідомити про географічні чинники, що вплинули на архітектуру античних видовищних споруд. Це вплив фізико-географічних чинників: рельєфу і клімату. Цирк та стадіон споруджували у долині між пагорбами, театри - на схилі гори. Це дозволяло економити на будівництві сходинок сидінь, а у випадку театру також надавало можливість використовувати як декорацію вид на місто позаду сцени.

Спекотний влітку та дощовий взимку клімат Середземномор'я обумовив необхідність захисних тентів та балдахинів над сидіннями. Мусонний клімат Китаю теж зробив необхідним будівництво критих балаганів. Окрім тентів у амфітеатрах ретельна увага приділялася відведенню дощової води. Під маршами сходів більшості амфітеатрів є отвори, сполучені з каналізаційною мережею, влаштовані для відводу дощових вод та нечистот людського натопту, скупченого в стінах будівлі. Мабуть, існували також і канали для запашних есенцій [4]. М'який клімат в Ст. Греції та Римі дозволяв проводити видовища протягом всього року. Натомість у більш пізніх видовищних будівлях Британії, Німеччини (країнах помірною клімату з порівняно холодною зимою) проведення ігор було обмежене літнім сезоном.

Шляхи застосування в екскурсійній діяльності інформації про циркові видовища, що пов'язані з видовищними спорудами. Така інформація у формі описів, на нашу думку, може урізноманітнити тематику екскурсій, зробити більш цікавою розповідь екскурсовода чи прикрасити туристичний путівник. В результаті пошуку та систематизації інформації про давньоримські видовищні споруди нами була складена таблиця. До неї увійшли 40 арен (по 20 цирків і амфітеатрів) з різних частин імперії, про які точно відомий жанровий склад їх циркових видовищ. Фрагмент таблиці наведений нижче.

Важливим питанням для туризму є сучасний стан споруд, їх візуальна атрактивність, збереженість. В нашому дослідженні ми виділили три варіанти збереженості: збережені, частково збережені і не збережені. Якщо видовищна споруда збереглася повністю або наявна сама арена та хоча б п'ята частина первинних архітектурних елементів споруди (фрагменти рядів сидінь, деякі статуї), то будівля класифікована нами, як збережена (наприклад, амфітеатр Флавія в Римі, цирк в місті Джараш (Йорданія)). Якщо залишились окремі елементи, які окомірно не

перевищують п'ятої частити первинної споруди (фрагмент стіни або лише арена), то така видовищна споруда - частково збережена.

Таблиця 1.

Цирки і амфітеатри Стародавнього Риму

Арена	Збереженість	Місто (країна)	Час заснування / занепаду	Тис. глядачів / місяць	Характер видовищ	Примітки
Цирк Фламінія	частково зберігся	Рим (Італія)	220 р. до н. е. / 1 ст. н. е.	20/20	Полювання на крокодилів на арені, що заповнена водою, змагання гладіаторів, бестіаріїв, Кінні перегони на колісницях, жонглювання мечами та щитами, комічні сценки з тваринами	Спочатку цирк мав 500 м у довжину, потім частина його площі була забудована і для змагань лишилася арена 300 м. В цирку окрім видовищ інколи проводилися збори, працював ринок
Амфітеатр	Зберігся	Кесарія Палестинська (Ізраїль)	1 ст. до н. е. / 5 ст. н. е.	не відомо / 3,5	Змагання гладіаторів, бестіаріїв, акробатичні та гімнастичні вправи	В Музеї Ізраїлю в Єрусалимі є фрагмент напису, знайдений підчас розкопок у 1959-63рр. На дошці написано "TIBERIVM" і "TIVS PILATUS", що стосується імператора Тіберія і Понтія Пілата, правителя Іудеї в часи Ісуса. Це є археологічним свідчення існування Пілата.

Наприклад, Армійський амфітеатр в Римі, частина його стіни була вбудована в мур Авреліана, і завдяки цьому збереглася. Ті видовищні споруди, від яких не залишилось жодних слідів, або поглинені пізнішою забудовою, класифіковані нами як ті, що не збереглися. Так, цирк Доміціана в Римі не зберігся, але на його місці розташована площа П'яцца Навона, яка по контурах співпадає з колишнім циркум. На наш погляд, в

туризмі можна використовувати відомості і про ті видовищі споруди, що не збереглися. Цікавість таких об'єктів можна збільшити в тому числі використанням інформації про циркове мистецтво.

Дані, вміщена в таблицю, є основою для проведення віртуальної екскурсії по циркових видовищних спорудах Ст. Риму, а також стануть в нагоді при екскурсійній діяльності на місцевості.

Таким чином, циркові видовищні споруди є цікавим і перспективним об'єктом туристичної діяльності. При цьому ми вважаємо доцільним використовувати не тільки історичну і архітектурну, а й географічну інформацію про їх поширення і географічні чинники, що вплинули на зовнішній вигляд цих титанів часу. Завдяки застосуванню мистецької інформації про різні жанри циркових видовищ, що показувались на аренах, можна більш повно реалізувати їх туристичний потенціал.

1. Максаковский В. П. *Историческая география мира: учеб. пособие для вузов* / В. П. Максаковский. – М. : Экспрос, 1997. – 584 с.
2. *Мир цирка : Энциклопедия для детей и родителей.* / [гл. ред. А. Дриго]. – М. : Кладезь, 1995. Т. 1. – Клоуны – 1995 - 512 с.
3. *Словарь античности. Пер. с нем.* / [Сост. Й. Ирмиер]. – М. : Прогресс, 1989. – 704 с.
4. Шуази О. *История архитектуры.* / О. Шуази ; [пер. с фр. А. А. Сидоров]. – М. : Изд-во Академии Архитектуры, 1937. – 648 с.
5. Humphrey J. H. *Roman Circuses : Arenas for Chariot Racing* / J. H. Humphrey. – Berkeley : University of California Press, 1986. – 105 p.
6. Lachaux J.-C. *Théâtres et amphithéâtres d'Afrique Proconsulaire* / J.-C. Lachaux. - Aix-en-Provence : Édisud, 1970. – 120 p.
7. Raymond G. C. *Ancient Hellenistic and Roman amphitheatres, stadiums, and theatres: the way they look now* / G. C. Raymond. – Vancouver : University of British Columbia Press, 2002. – 204 p.
8. Wilson R. J. *La topografia della Catania romana. Problemi e prospettive* / R. J. Wilson. - Pisa-Roma, 1996. - P. 165-167.
9. <http://www.centant.ru/centrum/publik/nikituk/byt/012.htm> - Никитюк Е. В. Быт античного общества: учебно-методическое пособие по спецкурсу. – Центр антиковедения Санкт-Петербургского государственного университета (28.05.11).
10. <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html> - Энциклопедический Словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона: в 86 т. [Электронный ресурс] / [Под ред. проф. И. Е. Андреевского, К. К. Арсеньева, О. О. Петрушевского] // Библиотека русской религиозно-философской и художественной литературы «Вехи» - Санкт-Петербург, [1890—1907](#) (29. 05. 2011).